

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті освітлено перспективи розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні. Встановлено пріоритет розвитку оптового ринку сільськогосподарської продукції. Досліджено досвід функціонування системи біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією та передумови для її розвитку. Розроблено практичні рекомендації щодо створення інноваційної моделі ринку.

Ключові слова: ринок сільськогосподарської продукції, оптовий ринок, біржова торгівля, галузеві кластери, конкурентоздатність продукції.

В статье освещены перспективы развития рынка сельскохозяйственной продукции в Украине. Установлен приоритет развития оптового рынка сельскохозяйственной продукции. Исследован опыт функционирования системы биржевой торговли сельскохозяйственной продукцией та предпосылки для её развития. Разработаны практические рекомендации для создания инновационной модели рынка.

Ключевые слова: рынок сельскохозяйственной продукции, оптовый рынок, биржевая торговля, отраслевые кластеры, конкурентоспособность продукции.

In the article are prospects of development of the market of agricultural production in Ukraine are clarified. The priority of development of the wholesale market of agricultural production is established. Experience of functioning of system of exchange trade by agricultural production those preconditions for its development is investigated. Practical recommendations are developed for creation of an innovative market model.

Key words: The market of agricultural production, the wholesale market, exchange trade, branch cluster, competitiveness of production.

Постановка проблеми. Стратегічним пріоритетом у контексті забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств України є формування ринку сільськогосподарської продукції відповідно до сучасних умов глобалізаційних процесів. Від рівня розвитку і стабільності функціонування такого ринку залежить реалізація кінцевої мети сільськогосподарського виробництва – отримання прибутку завдяки можливості вчасно реалізувати власну продукцію за прийнятною для них та споживачів ціною.

Водночас перед вітчизняними товаровиробниками постає питання гарантованого збуту продукції, вирішення якого гальмується нерозвиненою ринковою інфраструктурою, відсутністю системи послуг на ринку щодо дистрибуції сільськогосподарської продукції за каналами її реалізації, достовірної інформації про кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції. Це означає, що на сьогодні особливої актуальності набуває проблема створення інноваційної моделі ринку, який би передбачав поєднання класичних форм торгівлі продукцією з розвинутою дистрибуцією та логістичними комплексами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення та розвитку ринку сільськогосподарської

продукції, удосконаленню його державного регулювання присвятили свої праці вітчизняні та зарубіжні вчені: Бобирев Д. Б., Горлачук В. В., Копитко О. В., Кривончак О. В., Кузник Б. Я., Майстро С. В., Малачієв А. М., Нехайчук Д. В., Песчанська І. М., Полякова Н. М., Портер М. Ю., Чубань В. С., Юрченко А. Ю. та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на значні теоретико-методологічні напрацювання стосовно створення організаційно-економічних та правових основ формування ринку сільськогосподарської продукції в Україні, поширення процесів глобалізації, інтеграція України у світове господарство висувають особливі вимоги до розвитку ринку сільськогосподарської продукції. Він має не лише забезпечувати населення продуктами харчування, а й сприяти вирішенню соціально-економічних проблем, таких як безробіття, інфляція, негативне сальдо у зовнішній торгівлі, міграційні процеси та ін. Крім того, стан ринку сільськогосподарської продукції є визначальним фактором забезпечення продовольчої безпеки держави, її економічного зростання та суспільного відтворення. Тому проблема формування ринку сільськогосподарської продукції на інноваційній основі нині є особливо актуальною і потребує подальших досліджень.

Метою дослідження є визначення перспектив розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні та розробка практичних рекомендацій щодо створення інноваційної моделі ринку, орієнтованої на отримання прибутку та забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Останні результати дослідження. Ринок сільськогосподарської продукції в Україні поділяється на ринки продукції рослинництва, тваринництва, переробки і складається з таких елементів, як система оптової торгівлі, прямі продажі споживачам, закупівельні центри, реалізація продукції на контрактній основі, електронний маркетинг та ін.

У цьому контексті Копитко О. В. [1, с. 367] надає переваги оптовій торгівлі сільськогосподарською продукцією та визначає такі її позитивні риси, як забезпечення якості продукції, представлення її широкого асортименту, підтримка стабільних цін для споживачів, сприяння зменшенню втрат продукції та прибутковості виробників, створення робочих місць та ін.

Такої ж думки дотримується Нехайчук Д. В. [2, с. 63], який виділяє види оптових ринків, що набули поширення у більшості країн світу: ринки споживчого типу (постачальні); ринки виробничого типу (фермерські); ринки змішаного типу; аукціони; товарні біржі та ін. Автор вважає, що в деяких країнах (Польща, Румунія, Болгарія, Україна), в яких виробники не організовані, найбільш ефективною формою інфраструктури ринку є змішана модель, що являє собою перехідну форму між споживчим та виробничим ринком.

Ринок змішаного типу являє собою комплекс ринкових послуг зі зберігання продукції, її сортування, пакування, консалтингу та страхування і характеризується тим, що стимулює особисті селянські господарства об'єднуватися у сільськогосподарські кооперативи з метою забезпечення реалізації їх продукції на оптовому ринку. Така співпраця споживачів і виробників надає можливість забезпечити населення якісною сільськогосподарською продукцією за рівноважною ціною, що задовольняє як виробників, так і споживачів. Крім того, розвиток ринку змішаного типу створює передумови виникнення ринку виробничого типу за ініціативою об'єднань сільськогосподарських виробників та місцевої влади.

Кузняк Б. Я. [3, с. 140] аргументовано доводить необхідність розвитку інфраструктури оптового ринку сільськогосподарської продукції, яка складається з логістики, обслуговуючих кооперативів, системи страхування ризиків, цін на сільськогосподарську продукцію тощо. Вчений наголошує на тому, що держава має захистити українських сільськогосподарських товаровиробників від недобросовісної конкуренції, зокрема демпінгового імпорту низькоякісної продукції шляхом введення у дію державних стандартів на сільськогосподарську продукцію.

Система оптової торгівлі створює можливість виробникам збувати продукцію у значних обсягах, підвищувати рентабельність їх продаж за рахунок

зниження реалізаційних витрат та створювати такі об'єднання виробників, що посилюють їх конкурентоспроможність на ринку. У зв'язку з цим, 25 червня 2009 року було прийнято Закон України «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» [4], який стимулює ефективне функціонування та розвиток сільськогосподарських підприємств.

Вищезазначений закон визначає правові засади організації діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні, регулює відносини в цій сфері та спрямований на захист прав і законних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, що здійснюють оптовий продаж сільськогосподарської продукції власного виробництва. У ньому визначено основні напрями діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції, головними з яких є створення належних умов для купівлі-продажу сільськогосподарської продукції, сприяння прискореному просуванню сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача у торговельному ланцюгу, надання можливості для виходу на ринок сільськогосподарської продукції всім постачальникам і споживачам такої продукції та ін.

Незважаючи на те, що оптовим ринкам сільськогосподарської продукції вищезазначеним законом передбачено надання державної фінансової підтримки у період їхнього становлення, нині в Україні офіційно зареєстровано лише чотири таких оптових ринки [2, с. 64]. Це зумовлено тим, що виробництво сільськогосподарської продукції зосереджено переважно в особистих селянських господарствах, яким важко конкурувати з великими виробниками через високу собівартість продукції, значні витрати на транспортування та зберігання продукції, відсутність системних каналів збуту та ін.

Особливістю збутової діяльності особистих селянських господарств є низька зорієнтованість на потреби споживачів, стихійна та неконтрольована торгівля сільськогосподарською продукцією, взаємодія з неорганізованими посередницькими структурами на безконтактній основі, нестабільність доходів. У такій ситуації мають місце значні цінні коливання на сільськогосподарську продукцію, пов'язані з її перепродажем, що негативно впливає на її конкурентоздатність та призводить до поширення тіньової економіки.

Проблема виходу на оптовий ринок продукції особистих селянських господарств може бути вирішена шляхом їхнього об'єднання на кооперативних засадах, створення заготівельно-збутових кооперативів, які здійснюють заготівлю, зберігання, передпродажну обробку, продаж продукції, надають маркетингові послуги тощо. Перевагами таких об'єднань, на нашу думку, є можливість отримання виробниками замовлень на продукцію за фіксованими цінами, що забезпечить їй надходження на ринок без втрат на післявиробничих стадіях. Крім того, виробнича діяльність сільськогосподарських підприємств набуде ритмічного та стабільного характеру, що є

ефективною передумовою її успішного планування та розвитку.

Під цим кутом зору першочергового значення набуває створення мережі організованих оптових ринків, що потребує таких заходів із боку держави, як виділення земельних ділянок під їх розміщення, фінансової підтримки з державного бюджету України, розвиток відповідної інфраструктури. Під інфраструктурою оптового ринку у даному випадку слід розуміти «...сукупність організаційно-правових форм, за допомогою яких здійснюється функціонування і поєднання в єдине ціле ринкових відносин» [1, с. 268]. Крім того, необхідною є фінансова підтримка оптових ринків місцевою владою для створення дорожньої інфраструктури, системи водо- та електропостачання та ін.

На оптових ринках потрібно налагодити систему контролю за якістю продукції, рівнем цін, дотриманням громадського порядку, санітарних норм та всіх вимог чинного законодавства щодо діяльності

ринку. Представниками такої системи мають бути центральний орган виконавчої влади з питань аграрної політики, інші державні органи та органи місцевого самоврядування відповідно до їх компетенції.

Передумовою створення ефективної системи сучасних функціональних та інвестиційно привабливих оптових ринків сільськогосподарської продукції в Україні є її співпраця з Європейським банком реконструкції і розвитку (ЄБРР) [5]. ЄБРР є найпотужнішим інвестором проектів України, пов'язаних із модернізацією економіки та розвитком приватного сектора, який здійснює фінансування агропромислового комплексу, розвитку його інфраструктури, проектів у сфері нерухомості, енергопостачання та ін. (табл. 1). При виникненні потреби в інвестуванні оптового ринку органи місцевої влади через Міністерство фінансів можуть отримати кредит ЄБРР та Світового банку.

Таблиця 1

Основні показники, пов'язані з діяльністю ЄБРР в Україні

Показник	Числове вираження показника
Кількість	293
Чистий обсяг угод	7,5 млрд євро
Загальна вартість проектів	15,5 млрд євро
Валова сума отриманих коштів	5,2 млрд євро
Частка портфелю проектів у приватному секторі	66 %

Примітка: Джерело [5]

За офіційними даними, одним із завдань діяльності ЄБРР в Україні є співпраця з Національним Банком щодо створення системи кредитування, що дозволить вітчизняним підприємствам отримати джерела фінансування для розвитку їх діяльності. Нині вже за допомогою ЄБРР здійснюється фінансування корпоративного сектору, енергетики, фінансових організацій та інфраструктури. До корпоративного сектору

належать АПК, переробна промисловість, сфера послуг, нерухомість, туризм та зв'язок; до сектору енергетики – природні ресурси та електроенергетика; до сектору фінансових організацій – фінансові посередники, що здійснюють фінансування підприємств; до сектору інфраструктури – транспорт, муніципальна та екологічна інфраструктура (рис. 1).

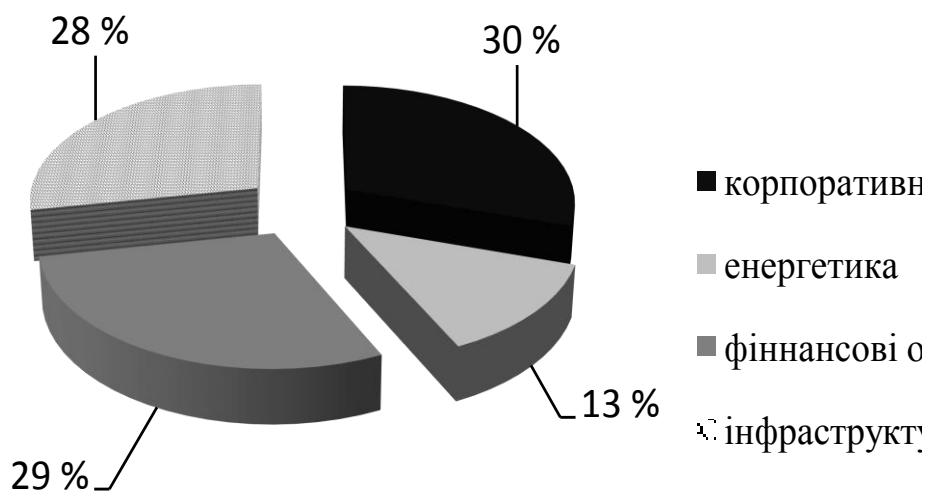

Рис. 1. Фінансування поточних проектів ЄБРР в Україні у розрізі галузей

Примітка: Джерело [5]

Тобто, вирішальна роль у процесі розвитку ринку сільськогосподарської продукції, вирішенні проблем збуту та забезпечення населення продуктами харчування належить державним органам та органам місцевої влади. Державне регулювання ринку сільськогосподарської продукції регламентується чинним законодавством, зокрема Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» [6], відповідно до якого держава має забезпечити цінове регулювання сільськогосподарської продукції, її страхування та надання державної підтримки підприємствам агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів.

Досвід країн Європейського Союзу (ЄС), США, Канади, країн Північної Європи показує [2; 3; 7; 8; 9], що від державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції залежить ефективність його функціонування, рівень цін, якість продуктів харчування та оперативність їх просування до споживачів, посилення конкуренції, створення нових робочих місць та підвищення рівня життя населення. Це, у свою чергу, забезпечує надходження коштів до державного бюджету, оптимізацію видатків, зменшує рівень інфляції, що у цілому позитивно впливає на стан економіки країни.

Так, у США введено в дію державну програму підтримки фермерського руху «Стабілізація доходів фермерів», на реалізацію якої виділяється від 30 до 50 % усіх бюджетних асигнувань, виділених на сільське господарство, до складу якої включено «Державну програму підтримки цін», програми «Страховання врожаю» і «Сільськогосподарський кредит».

Відповідно до цих програм фермери отримують від Міністерства сільського господарства кредити для фінансування виробництва, а після продажу врожаю за ринковими цінами розраховуються за кредити. У випадку падіння ринкових цін нижче контрольного рівня, установленого Конгресом, продукти скуповує держава. Крім того, у США держава обмежує імпорти тих видів продукції, попит на які задовольняє національний виробник та надає цільові кредити закордонним покупцям сільськогосподарської продукції при надлишку. Витрати США на підтримку аграрної сфери становлять 350 дол., у країнах ЄС – 336 дол., Польщі – 107 дол., Росії – 60 дол., Україні – 10 дол. на душу населення [7].

Відзначимо, що оптові ринки сільськогосподарської продукції у Польщі створено за фінансової і організаційної підтримки місцевих урядів та польських банків. При цьому ринки в Гданську і Любліні було профінансовано позиковими коштами Світового банку, а ринок у Варшаві – ЄБРР [8, с. 309]. На оптових ринках Польщі, з метою підвищення доходів сільськогосподарських підприємств, державне Агентство аграрного ринку проводить інтервенційні закупівлі сезонних надлишків сільськогосподарської продукції

за прийнятними для них цінами, а у період дефіциту їх продає [7].

У Японії, незважаючи на несприятливі умови для вирощування багатьох сільськогосподарських культур, успішно функціонують два рівні оптових ринків сільськогосподарської продукції – державний та місцевий. Засновником ринків першого рівня є Міністерство сільського господарства Японії, а засновниками ринків другого рівня – губернатори. На оптових ринках сільськогосподарської продукції, частка яких у ринку основних видів сільськогосподарської продукції складає 75 %, здійснюється суворий контроль державними та місцевими органами влади за дотриманням антимонопольного законодавства, якістю продукції та нелегальним ввезенням її імпорту. Держава захищає ринок від дешевого імпорту окремих видів сільськогосподарської продукції і одночасно регулює надходження продукції, що не виробляється, або виробляється не в достатній кількості в країні.

На відміну від розглянутих вище країн, в Англії частка оптового ринку продажу сільськогосподарської продукції незначна – 35 %, а 65 % припадає на заклади роздрібною торгівлі, до яких належать торгівельні підприємства (супермаркети), спеціалізовані плодовоовочеві магазини, підприємства громадського харчування, що оптом закупляють продукцію через кооперативи, оптові ринки і аукціони.

Говорячи про види ринків сільськогосподарської продукції в Україні та світі, варто привести досвід Голландії, де найпопулярнішою формою ринку продукції є аукціон, на якому її великі партії продаються через публічні торги. Існує думка про те, що у майбутньому саме аукціон має бути домінуючою формою ринку сільськогосподарської продукції. Передумовою успішного функціонування такого ринку є ринкова рівновага з великою кількістю продавців та покупців і висока якість сертифікованої продукції у належних упаковках [2].

В Україні такої форми ринку сільськогосподарської поки що не існує, і тому поки що важко визначити її перспективи, оскільки пропозиція у сезон продажу значно перевищує попит, що загрожує збитками для виробників. Крім того, поряд з аукціоном важливо створювати великі логістичні комплекси з розвинутою інфраструктурою, як наприклад, у США, Канаді, Західній Європі, Австралії. На жаль, в Україні така логістика поки що перебуває на початковому етапі свого розвитку.

Різновидом аукціону є теле- та Інтернет-аукціон, що являють собою форми електронного маркетингу із застосуванням телетайпних і комп'ютеризованих систем продажу сільськогосподарської продукції. При цьому, продавець, обмінюючись інформацією, взаємодіє з продавцями за допомогою мобільних телефонів, радіо та відеоапаратури, сучасних комп'ютерних програм тощо. Особливістю таких форм аукціону, наприклад, в Голландії є те, що початкова ціна встановлюється максимальна, а далі поступово знижується. При цьому зиск в аукціоні

отримує той покупець, що погоджується з поточною ціною. В Україні проведення телеаукціонів та Інтернет-аукціонів поступово набуває свого динамічного поширення.

Важливою складовою ринку сільськогосподарської продукції є товарні біржі, діяльність яких в Україні регламентується Законом України «Про товарну біржу» від 10.12.1991 № 1956-ХІІ зі змінами і доповненнями від 02.05.2011 р. Згідно з ст. 1 цього Закону товарна біржа діє на основі самоврядування, господарської самостійності, є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, власні поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках, печатку зі своїм найменуванням. Товарна біржа не займається комерційним посередництвом і не має на меті одержання прибутку [10].

Правила біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією визначено наказом Міністерства сільського господарства і продовольства України, Міністерства

економіки України та Міністерства фінансів України від 3 квітня 1996 р. «Про затвердження Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією» [11].

Аналіз динаміки та структури бірж в Україні (без урахування фондових бірж та їхніх філій) (табл. 2) показує, що їх загальна кількість у період з 1992-2012 рр. зростає з 64 до 562 або на 878,1 %, при цьому відхилення від загальної тенденції спостерігалось лише у 1996 та 2005 роках.

У структурному розрізі станом на початок 2012 р. в Україні зареєстровано 562 біржі, з них 391 товарні та товарно-сировинні, які складають найбільшу частку у загальній їх кількості – 69,7 %. Універсальних бірж налічується 107 або 19 %, інших бірж – 39 або 6,9 %, агропромислові біржі складають найменшу частку у структурі бірж – 4,4 % з кількістю 25.

Таблиця 2

Динаміка і структура бірж в Україні

Рік	Всього зареєстровано		Універсальні		Товарні та товарно-сировинні		Агропромислові		Інші	
	кількість	%	кількість	%	кількість		кількість	%	кількість	%
1992	64	100	22	34,4	28	43,8	4	6,2	10	15,6
1995	77	100	23	29,9	24	31,2	8	10,4	22	28,5
1996	74	100	19	25,7	25	33,8	9	12,2	21	28,3
1997	167	100	46	27,5	54	32,3	23	13,8	44	26,4
1998	199	100	46	23,1	75	37,7	25	12,6	53	26,6
1999	273	100	62	22,7	111	40,7	29	10,6	71	26,0
2000	339	100	88	26,0	146	43,1	28	8,3	77	22,6
2001	359	100	97	27,0	157	43,7	31	8,6	74	20,7
2002	402	100	113	28,1	176	43,8	32	8,0	81	20,1
2003	432	100	118	27,3	201	46,5	31	7,2	82	19,0
2004	464	100	119	25,6	227	48,9	34	7,3	84	18,2
2005	439	100	115	26,2	244	55,6	30	6,8	50	11,4
2006	448	100	114	25,4	258	57,6	29	6,5	47	10,5
2007	461	100	114	24,7	272	59,0	30	6,5	45	9,8
2008	482	100	118	24,5	293	60,8	30	6,2	41	8,5
2009	484	100	103	21,3	318	65,7	26	5,4	37	7,6
2010	510	100	106	20,8	341	66,9	25	4,9	38	7,4
2011	537	100	106	19,7	368	68,5	25	4,7	38	7,1
2012	562	100	107	19,0	391	69,6	25	4,4	39	7,0

Примітка: розраховано за даними Держкомстату України [12]

Незважаючи на те, що у кількісному виразі агропромислових бірж значно менше, у порівнянні з іншими їхніми видами, вартість укладених угод на сільськогосподарську продукцію на біржах України на кінець 2011 р. складала 63361,4 млн грн, що на 59356

млн грн більше, ніж у 2001 році (рис. 2). При цьому в загальній вартості укладених угод на біржах України на кінець 2011 р., яка склала 94420 млн грн, частка угод на сільськогосподарську продукцію є найвищою – 67,1 %.

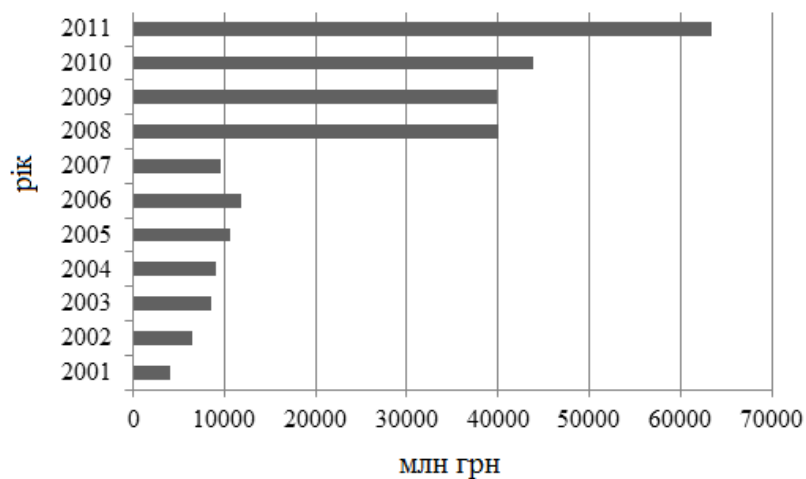

Рис. 2 Вартість укладених угод на сільськогосподарську продукцію на біржах України
Примітка: складено за даними Держкомстату України [12]

Зазначимо, що впродовж 2001-2011 років питома вага вартості угод на сільськогосподарську продукцію в загальній кількості угод на біржі є найбільшою, за винятком 2007 року. У 2011 році відбулася тенденція до її скорочення (рис. 3), у зв'язку зі зростанням вартості угод на паливо на 186 %, на ліс та лісоматеріали на 80 %. Зменшення питомої ваги вартості угод на сільськогосподарську продукцію у структурі укладених угод на біржах України за видами продукції (товарів) пояснюється зростанням вартості інших угод, що не впливає негативно на розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією.

Досліджуючи питання розвитку товарної біржі в Україні, очевидним виявлено її переваги, суть яких полягає у тому, що вона, як юридична особа, не лише забезпечує створення умов для проведення біржової торгівлі та регулює біржові операції, але й забезпечує регулювання цін на продукцію, надає членам і відвідувачам біржі організаційні та інформаційні послуги, пов'язані з кон'юнктурою ринку, представляє однорідну сертифіковану продукцію високої якості від різних виробників, що надає покупцям можливість широкого її вибору.

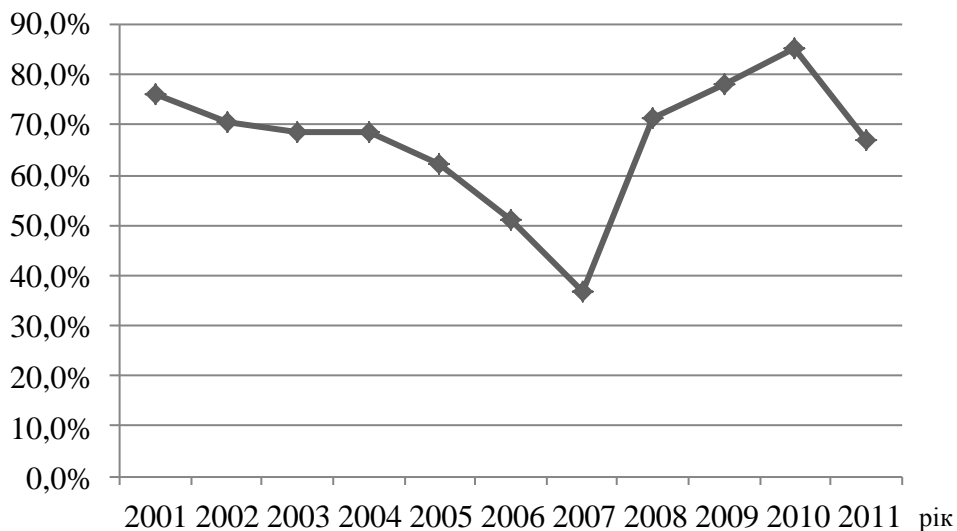

Рис. 3. Питома вага вартості угод на сільськогосподарську продукцію в загальній кількості угод на біржах України

Примітка: складено за даними Держкомстату України [12] (без урахування фондових бірж та їхніх філій)

Але треба відзначити, що товарна біржа в Україні ще не стала важливою складовою ринкової системи країни, яка б забезпечувала ефективну систему збуту

сільськогосподарської продукції. Двадцятирічний досвід функціонування товарної біржі в Україні свідчить, що не всім вітчизняним виробникам

сільськогосподарської продукції вигідно представляти на ній свою продукцію, оскільки вони не мають відповідних сертифікатів, не можуть забезпечити однорідність та високу якість продукції, а наявність точно визначеної біржової ціни є для них перешкодою для уникнення від сплати податків та різного роду цінових маніпуляцій.

Для України показовим прикладом розвитку товарної біржі може бути досвід США, на якій ринок пшениці представляється одразу чотирма біржами, на яких продукція є диференційованою, будучи розрахованою на покупців різної купівельної спроможності. Територіально ці ринки є віддаленими один від одного, а угоди на них складаються у різні періоди року, що послаблює конкуренцію між ними і дозволяє їм незалежно розвиватися. З метою посилення конкурентних позицій та укрупнення капіталу деякі біржі США кооперуються. Наприклад, Комерційна біржа у Нью-Йорку (NYMEX) уклала угоду з Нью-Йоркською біржею бавовни (NYCE), відповідно до якої члени NYMEX можуть здійснювати торгівлю рідким пропаном на NYCE, а члени NYCE – складати термінові угоди щодо торгівлі картоплею на NYMEX. На ці товарні біржі Нью-Йорку припадає 20 % біржової торгівлі США, що у вартісному вираженні дорівнює близько 260 млрд дол за рік [13].

Ми розділяємо думку авторів [6; 14], що перспективи розвитку товарної біржі в Україні визначаються, насамперед, державним регулюванням процесу, яка має здійснювати закупівлі сільгосппродукції для державних потреб та її реалізації з державних ресурсів і державного резерву тільки через біржу.

Звернемо увагу, що перші кроки у цьому напрямку вже зроблено завдяки створенню Аграрного фонду України відповідно до Постанови та Положення КМУ «Про аграрний фонд» від 06.07.2005 р. № 543, який належить до сфери управління Мінагрополітики, є підзвітним і підконтрольним йому. Основними завданнями Фонду є: проведення цінової політики в агропромисловому секторі економіки, виконання від імені держави функцій кредитора на період дії режиму заставних закупівель окремих об'єктів державного цінового регулювання, виконання бюджетних програм, визначених законом про Державний бюджет України на відповідний рік, формування державного інтервенційного фонду об'єктів державного цінового регулювання виключно для здійснення товарних та фінансових інтервенцій на організованому аграрному ринку [15].

За повідомленням на офіційному сайті Аграрного фонду України [16], останній 14.12.12 р. прийняв участь в торгах на Аграрній біржі, у результаті чого з вітчизняними виробниками було укладено 72 форвардних контракти на постачання 214 тис. т зернових культур. У цілому за 2012 рік, у межах державних форвардних закупівель врожаю зерна 2012 року у 209 сільськогосподарських підприємствах було закуплено 774 тис. т зерна.

Згідно з Постановою КМУ «Про внесення змін до Порядку проведення державних форвардних закупівель

зерна» від 24.09.2012 р. № 879, виплати за форвардними контрактами на зерно здійснюються у два етапи. Перший з них є авансом у вигляді 50 % від мінімальної інтервенційної ціни, а другий розраховується на основі середньозваженої ціни, яка складеться на біржі на момент переоформлення зерна. При цьому плата за використання авансованих коштів визначається на основі інформації Національного Банку України про середньозважений процент за банківськими кредитами, що надаються терміном до 12 календарних місяців [17].

Крім того, у Державному бюджеті на 2013 рік передбачено кошти, спрямовані на розвиток Аграрного фонду, зокрема на забезпечення продовольчої безпеки, цінової стабільності, зберігання, перевезення, переробку, страхування та експорт сільськогосподарської продукції. На програму із забезпечення продовольчої безпеки та цінової стабільності «Формування державного інтервенційного фонду Аграрним фондом, а також закупівлі матеріально-технічних ресурсів для потреб сільськогосподарських товаровиробників» у 2013 році планується використати 7,2 млрд грн.

На фінансування бюджетної програми «Витрати Аграрного фонду, пов'язані з комплексом заходів зі зберігання, перевезення, переробки, страхування й експорту об'єктів державного цінового регулювання державного інтервенційного фонду» планується виділити 500 млн грн. За бюджетною програмою «Організація та регулювання діяльності установ у системі агропромислового комплексу та забезпечення діяльності Аграрного фонду» передбачено видатки у обсязі 24 339,1 тис. грн, за рахунок яких буде забезпечено проведення контрольно-інспекторських функцій з реалізації державної політики у сфері агропромислового комплексу та забезпечено діяльність Аграрного фонду [16].

Запровадження вищезазначених державних заходів щодо розвитку в Україні біржового ринку сільськогосподарської продукції дозволить стимулювати ринкові конкурентні переваги господарювання, сприятиме оптимальному як для держави, так і для сільськогосподарських підприємств ціноутворенню, що, у свою чергу, знизить рівень детінізації економіки.

Динамічність ринкового середовища зумовлює необхідність формування галузевих кластерів, суть яких полягає у добровільному об'єднанні суб'єктів господарювання та їх тісній співпраці з обслуговуючими кооперативами, науковими установами, органами влади та ін. Хоча нині класичні кластери у вигляді об'єднань сільськогосподарських підприємств та відповідних інституцій в Україні відсутні [18, с. 95-97].

Поняття економічного кластеру набуло широкого поширення у світі в 90-х роках ХХ століття з появою фундаментальної праці Портера М. Ю. [19], відповідно до якої кластером є група географічно взаємозв'язаних компаній (постачальники, виробники тощо) та організацій (освітніх, органів державного управління, інфраструктурних компаній), що функціонують у певній сфері і взаємодоповнюють один одного.

Полякова Н. М. [20] виділяє три види кластерів: регіональні; вертикальні (об'єднання на основі одного виробничого процесу за схемою «постачальник – виробник – продавець – споживач»); горизонтальні (об'єднання різних галузей економіки в один мегакластер, наприклад, «агропромисловий кластер») та надає перевагу формуванню в Україні регіональних об'єднань навколо наукового або промислового центру. Така наукова позиція, на наш погляд, є виправданою, оскільки регіональний рівень є тією ланкою, що забезпечує відрахування у бюджеті різних рівнів, а стимулювання зайнятості та зростання заробітної плати у регіонах сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки України у цілому.

Бобирев Д. Б. [21] визначає, що у процесі формування кластерів відбувається поширення позитивного ефекту у таких напрямках, як стимулювання інновацій через комбінацію факторів виробництва на основі різноманіття джерел технологічних знань, вихід на новий рівень якості господарювання завдяки вільному обміну інформацією, технологіями, знаннями, кваліфікованою робочою силою, формування нових ринків збуту та розширення існуючих. Розвиток кластерної взаємодії якісно підвищує рівень формування нових підприємств за рахунок ефекту масштабу, формує єдину погоджену стратегію розвитку, яка спрямована на реалізацію інтересів кожного з учасників кластера. Крім того, створення високоефективних мережевих баз даних виробників, постачальників, споживачів є засобом оперативного обміну необхідним технічним, інформаційним та кадровим забезпеченням. У результаті відбувається поліпшення соціальної складової регіонального розвитку та залучення іноземних інвестицій в інфраструктуру та людський капітал.

Кластери, як сучасна форма організації інноваційного розвитку економіки, створюють умови для ефективної господарської діяльності підприємств завдяки їхній спільній технологічній кооперації, яка сприяє скороченню витрат. Метою створення кластерів у сільському господарстві, на нашу думку, є підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, подолання техніко-технологічної відсталості та інерції, оскільки на такому ринку конкурують вже не окремі підприємства, а їхні виробничо-збутові комплекси та об'єднання. Крім того, особливістю кластерів у сільському господарстві є той факт, що виробники, посилюючи свою конкурентоспроможність в об'єднаннях, залишаються повністю самостійними та незалежними.

Це вказує на необхідність створення кластерів, за допомогою яких відбудеться модернізація сільськогосподарського виробництва та підвищиться її ефективність.

Висновки. Нині в Україні пріоритетним залишається розвиток оптової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Необхідність реалізації продукції у значних обсягах стимулює сільськогосподарські

підприємства до підвищення її якості та скорочення витрат на її виробництво, що підвищує конкурентоздатність сільськогосподарської продукції.

Створення мережі організованих оптових ринків потребує від державних та місцевих органів влади таких заходів:

- виділення земельних ділянок під побудову оптових ринків;
- спрямування коштів із Державного бюджету України на забезпечення побудови ринкової інфраструктури, а саме системи транспортування, матеріально-технічного забезпечення, заготівельного та складського господарства, мережі наукових та інформаційних закладів, підприємств та організацій обслуговування та ін.;
- фінансова підтримка оптових ринків місцевою владою для створення дорожньої інфраструктури, системи водо- та електропостачання;
- налагодження системи контролю на оптових ринках за якістю продукції, рівнем цін, дотриманням громадського порядку, санітарних норм та всіх вимог чинного законодавства щодо його функціонування;
- введення в дію державних стандартів на сільськогосподарську продукцію з метою захищення вітчизняного оптового ринку від дешевого імпорту окремих її видів;
- стимулювання експорту продукції в країну, яка не виробляється або виробляється у недостатній її кількості.

Важливим напрямком у розвитку ринку сільськогосподарської продукції в Україні є ефективне функціонування системи біржової торгівлі. Передумови для її розвитку нині є сприятливими, про що свідчить динаміка зростання біржових операцій у кількісному та вартісному виразі. Проте розвиток біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією гальмується відсутністю у сільськогосподарських підприємств однорідної сертифікованої продукції високої якості та їх небажання через наявність точно визначеної біржової ціни сплачувати податки у повному обсязі.

Принципового значення для розвитку ринку сільськогосподарською продукцією в Україні набуває створення інноваційних форм господарювання, таких як галузеві кластери у вигляді добровільних об'єднань сільськогосподарських підприємств та відповідних інституцій (обслуговуючих кооперативів, наукових установ, органів влади тощо), що сприяють ефективній господарській діяльності підприємств завдяки спільній технологічній кооперації.

Створення кластерів у галузі сільського господарства є важливим фактором підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, подолання техніко-технологічної відсталості та інерції, оскільки на такому ринку конкурують вже не окремі підприємства, а їх виробничо-збутові комплекси та об'єднання. Метою створення в Україні таких кластерів є модернізація сільськогосподарського виробництва та підвищення його ефективності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Копитко О. В. Інфраструктурне забезпечення оптових ринків сільськогосподарської продукції / О. В. Копитко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.1. – С. 266–272.
2. Нехайчук Д. В. Про створення оптового ринку сільськогосподарської продукції як передумови успішної реалізації кластерного підходу в агросекторі автономної республіки Крим [Електронний ресурс] / Д. В. Нехайчук // Економіка харчової промисловості: щоквартальний науковий журнал № 4 (12) 2011. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp/2011_4/zmist.html.
3. Кузняк Б. Я. Світовий досвід підтримки сільського господарства і українські реалії / Б. Я. Кузняк // Економіка і регіон № 1 (24) – ПолтНТУ : 2010. – С. 135–140.
4. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції. Закон України від 25.06.2009 р. № 1561-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009, № 51, ст.755) (зі змінами, внесеними згідно із Законом № 3205-VI (3205-17) від 07.04.2011 р., ВВР, 2011, № 41, ст.413) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1561-17>.
5. Європейський банк реконструкції та розвитку 2012 [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ebrd.com/russian/pages/country/ukraine.shtml>.
6. Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції. Закон України від 04.06.2009 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2009 р., № 43, ст.638 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1447-17>.
7. Майстро С. В. Сутність та напрями державного регулювання аграрного ринку в зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej3/txts/GALUZEVE/06-MAYSTRO.pdf>.
8. Юрченко А. Ю. Міжнародний досвід застосування сільськогосподарського маркетингу на ринку овочевої продукції / А. Ю. Юрченко // Таврійський науковий вісник. – Херсон : 2010. – Випуск 70. – С. 306–311.
9. Кривончак О. В. Сутність аграрного ринку і його раціональна побудова / О. В. Кривончак // Сталій розвиток економіки: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – С. 235–239.
10. Про товарну біржу. Закон України від 10.12.1991 № 1956-XII (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 10, ст. 139) (зі змінами і доповненнями від 02.05.2011 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.
11. Про затвердження Типових правил біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Наказ Міністерства сільського господарства і продовольства України, Міністерства економіки України і Міністерства фінансів України від 3.04.96 р. № 103/44/62 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0184-96>
12. Офіційний сайт Державної статистики України [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Товарні біржи мира [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://forexaw.com/TRADERS/Articles/World_markets/Articles_on_world_commodity_exchanges/.
14. Чубань В.С. Вдосконалення механізму ціноутворення сільськогосподарської продукції на товарних біржах. Регіональний аспект / Збірник наукових праць ЧДТУ Випуск 22 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znpchdtu/2009_22_2/articles/Reg_economica/39_Chubany.pdf.
15. Про Аграрний фонд. Постанова, Положення Кабінету Міністрів України; від 06.07.2005 № 543 Документ 543-2005-п / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/543-2005-%D0%BF>.
16. Офіційний сайт Аграрного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://af.gov.ua/uk/events/586-koshtu2013.html>.
17. Про внесення змін до Порядку проведення державних форвардних закупівель зерна. Постанова КМУ від 24.09.2012 р. № 879 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/879-2012-%D0%BF>.
18. Горлачук В. В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : [навч. посіб.] / [В. В. Горлачук, І. М. Песчанська, А. М. Малачів і ін.] – Миколаїв : Ліон, 2011. – 202 с.
19. Портер М.Ю. Международная конкуренция: конкурентные преимущества стран / М.Ю. Портер. – М., 1993. – 896 с.
20. Полякова Н. М. Кластерний підхід як механізм розвитку інноваційного процесу в регіоні [Електронний ресурс] / Н. М. Полякова // Науковий вісник ЛНАУ : 2010. – № 17. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvlnau/Ekon/2010_17/index.html.
21. Бобирев Д. Б. Кластерний підхід – шлях до забезпечення конкурентоспроможності регіону [Електронний ресурс] / Д. Б. Бобирев // Наукове товариство Івана Кушніра. – Режим доступу : http://nauka.kushnir.mk.ua/?page_id=42436.

Рецензенти: Сохнич А. Я., д.е.н, професор;
Коренюк П. І., д.е.н, професор.

© Горлачук В. В., Коваленко О. Ю., 2012

Дата надходження статті до редколегії 01.04.2012 р.

ГОРЛАЧУК В. В. – д.е.н., професор кафедри економіки підприємства та економіки і землекористування, Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв.

КОВАЛЕНКО О. Ю. – Південнослов'янський Інститут Київського славистичного університету.